

АРХЕТИПНІ МЕТАФОРИ В МОВОТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Анотація. У статті схарактеризовано архетипні метафори та проаналізовано специфіку їх реалізації в прозі М. Стельмаха. Визначено роль архетипних метафор у тексті. Розглянуто художні метафори, які виникли на основі архетипних. Доведено, що архетипні метафори є характерною ознакою творчості письменника.

Ключові слова: архетип, метафора, концепт, архетипна метафора, індивідуально-авторська метафора, антропоморфізація.

Поставлення проблеми в загальному вигляді. Метафору традиційно пов'язують насамперед із віршовим текстом, високим поетичним стилем, проте численні дослідження останніх років переконливо доводять, що вона характерна й для художньої прози, і для мови засобів масової інформації, науки [С. Я. Єрмоленко, Г. Г. Почепцов, Л. П. Нагорна, Г. М. Дядюра, Ю. С. Соколовська та ін.]. У цих текстах метафора забезпечує мовну комунікацію, служить ефективним засобом концептуалізації й категоризації дійсності, конструювання, збереження й трансляції картини світу. «Можливо, – підкреслює Ф. Р. Анкерсміт, – метафора взагалі є найбільш потужним лінгвістичним інструментом, який ми маємо в нашому розпорядженні для перетворення дійсності у світ, здатний адаптуватися до мети й завдань людини. Метафора «антропоморфізує» соціальну, а іноді навіть фізичну реальність і, здійснюючи це, дозволяє нам в істинному розумінні цих слів пристосуватися до навколишнього світу та стати для нього своїми» [1, с. 85]. У художньому тексті пізнавальна функція метафори відходить на другий план, поступаючись моделювальній, естетичній, активізаційній. Художній текст як модель світу, створена митцем на основі індивідуального та загально людського досвіду, покликаний підтримувати або формувати в читачів певну картину світу, яка, за словами Г. Почепцова, «не менш важлива, ніж сам світ, оскільки його будують відповідно до наявної картини світу» [7]. Метафора, впливова сила якої ґрунтується на набутому досвіді, знаннях, є одним із визначальних чинників у цьому процесі.

З-поміж усіх типів метафори потужним експресивним потенціалом вирізняються архетипні. Це своєрідні «конденсатори енергії, що виконують стабілізаційні й антихаосогенні функції» [5, с. 215]. Як світоглядні матриці вони допомагають, з одного боку, утримувати базову модель світу, а з другого, – породжувати нові культурні смисли. Архетипні метафори становлять «субстратний шар» художньої літератури, вони наявні в текстах представників різних, навіть діаметрально протилежних, літературних напрямів, шкіл. Загальна кількість таких метафор відносно невелика й у своїй сукупності утворює словесно-образну етноспецифічну модель світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотно поглиблене й розширене з часів К. Г. Юнга поняття архетипу в сучасній філології осмислюють не лише в міфологічному й психологічному аспектах, а й лінгвокогнітивному, літературознавчому, комунікативному та інших (С. Аверінцев, В'яч. Іванов, В. Топоров, Н. Зборовська, Н. Фрай). Сучасні дослідники не обмежуються виявленням та загальною характеристикою архетипів у художніх текстах, а й з'ясовують особливості їх розгортання в текстах певного періоду, диференціювання змісту, функції, потенціал (Н. Зборовська, Л. Дербеньова, Л. Бондарук).

Мета статті – розкрити роль архетипних метафор у мовотворчості М. Стельмаха на матеріалі автобіографічної повісті «Гуси-лебеді летять».

Виклад основного матеріалу. Архетипні метафори пов'язані з темами природи, часу, життя, смерті, свободи, війни, любові, праці та ін., які важливі для окремої людини й цілого народу, стосуються основних аспектів буття й здебільшого закорінені в давніх міфологічних уявленнях. У цих темах знайшло вираження колективне несвідоме. Архетипи на рівні колективного несвідомого об'єднують етнос, соціум та укорінюють особистість у певній етноспільноті.

На думку К. Г. Юнга, «крім нашої безпосередньої свідомості, яка має цілком особистісну природу і яка, як нам здається, є єдиною емпірично даною психікою <...>, існує інша психічна система, яка має колективну, універсальну й безособову природу, ідентичну у всіх індивідів. Це колективне несвідоме не розвивається індивідуально, але успадковується. Воно складається з передіснуючих форм, архетипів, які лише вторинним чином стають усвідомлюваними і які надають певної форми змістам психіки» [11, с. 71–79].

Архетипи, за К. Г. Юнгом, представляють ту частину психічного змісту, яка ще не зазнала свідомого опрацювання і є ще тільки безпосередньою психічною даністю [9, с. 93–94]. Такий психічний архетип відрізняється від культурних форм, що з'явилися в результаті його свідомих трансформацій чи в процесі культурно-історичного розвитку людства. «Архетип, – вважає К. Г. Юнг, – представляє той несвідомий зміст, який змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятим; він зазнає змін під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні якої виникає» [9, с. 94]. Отже, у свідомості індивіда архетип наповнюється матеріалом свідомого досвіду й набуває конкретного змісту. Архетип у теорії К. Г. Юнга – це континуальна й водночас дискретна образ-схема, що містить різні варіанти свого розгортання. Учений підкреслював, що архетипи виявляються в процесі творчості як «регулятивні принципи формування матеріалу» [10, с. 229].

Сформовані на архаїчних (міфологічних) уявленнях *архетипні метафори* також мають значний виражальний потенціал і містять схеми власного розгортання. Форма й способи реалізації, а також частково зміст архетипних метафор у конкретному тексті залежить насамперед від авторських завдань і контексту, ширше – від способу буття й світосприймання людини певної епохи, особливостей її культурної самосвідомості.

Концептуальну систему людини формують різні види знань – як із колективного несвідомого, так і свідомо здобуті. Архетипні метафори, які існують на передконцептуальному етапі як ідеальні когнітивні моделі, у процесі концептуалізації впорядковують у схематичних моделях образів різні концепти, які, у свою чергу, структурують концептуальний рівень. На етапі вербалізації метафора, вибрана як форма втілення деякої множини змістів, виступає як пропозитивна номінація – позначення цілісної ситуації, як «номінативний знак тексту – згорнутий текст, який приводить у рух відповідні фрейми мови» [5, с. 197]. У процесі творчості митець наповнює схеми образів матеріалом власного свідомого досвіду відповідно до своїх творчих завдань і власних естетичних принципів, що робить ці образи оригінальними, індивідуалізує їх.

Художня метафора як окремий варіант концептуалізації позамовної дійсності формується в процесі взаємодії індивідуального й загальнонародного, емоційного й раціонального чинників у свідомості письменника. Вона відображає, з одного боку, універсальні закони світобудови, етноспецифіку їх сприйняття, а з другого – індивідуально-авторські уявлення про дійсність. У ній, як і в поезії загалом, зосереджена «енергія внутрішнього переживання особистості» [4, с. 516], яка виражає «співвідношення психологічної реальності та зовнішнього світу» [4, с. 516]. Образні кореляції встановлюються вибірково, але роль асоціативного аналога відіграє насамперед те, що ціннісно марковане у свідомості носіїв мови. Сталі асоціативні образи належать до різних рівнів, але базовими серед них є архетипні метафори.

В українській літературі на основі архетипних метафор сформувалася більшість метафоричних образів природи, а саме неба, небесних світил (*сонце, місяць, зорі*), явищ природи (*грім, блискавка, хмари, вітер, сніг*), рослин, землі та ін., які відображають світогляд українців. Значна кількість цих метафор наявна в художній прозі М. Стельмаха. Уже на перших сторінках автобіографічної повісті «Гуси-лебеді летять» фіксуємо розгорнуту антропоморфну метафору сонця, що має міфологічне походження: «сонце своїми ключами відімкне землю», – говорить дідусь Михайлику. Вона пов'язана з первісним міфологічним світоглядом, збереженим донині в глибинах етногенетичної пам'яті, в архетипах. Основою переосмислення послужили міфічні уявлення про небесне світило як божество, яке, у свою чергу, уподібнено людині. Ця метафора профілює життєдайну силу сонячного світла та реалізує ідею пробудження життя, а також

створює колорит таємничості, казковості й водночас зближує людину й природу, оскільки природні явища аналогізовано з поведінкою людини. Увиразнює це подальший текст, зокрема розказаний дідусем міф про ключі сонця: «– Діду, а які у сонця ключі? – це більше дивуюсь я, бо й не догадувався досі, що воно, наче людина, може мати ключі.

– Золоті, внучку, золоті.

– Як воно відмикає ними землю?

– А ось так: якоїсь доброї години гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли й скучили за весною, та й питає місяця-брата, чи не пора землю відімкнути? Місяць кивне головою, а сонце посміхнеться й на промінні спустить у ліси, у луки, у поля й на воду ключі, а вони вже знають своє діло!

Я уважно слухаю діда й раптом страхаюсь:

– Діду, а сонце не може їх загубити, як наша мама?»

Аналогізація небесного світила з людиною робить його ближчим, більш сприйнятним, зрозумілим дитині: «Тепер я заспокоююсь: значить, сонце не може загубити своїх ключів, воно їх десь носить на шиї або ув'язує на руці. Так і треба, щоб потім не бідкатись і не морочити комусь голови». Уведення в текст цієї метафори та розгортання її можна розглядати не тільки як суто художній прийом, а й психолого-педагогічний. Заслугує на увагу також актуалізований автором міф, що став основою для формування частотної в українській поезії ХХ ст. метафори *мед сонця*.

У згаданій повісті наявні й інші антропоморфні метафори сонця, що є відголосками міфологічних уявлень: «Уже сонце потроху почало визбирувати росу»; «За хмарами-хмарами куталось сонце; воно зрідка опускало під краї неба імлаві просвітки, і тоді земля трималась на них, мов колиска»; «Ось уже й сонце золотою пучкою постукало в моє вікно, а за вікном на тепло заворкували голуби». У взаємодії з різними мовними засобами вони творять світ дитинства головного героя, передають красу рідного краю, а також розкривають роль природи у формуванні особистості. Водночас ці метафори визначають концептуалізацію дійсності в національно специфічному руслі, оскільки пов'язані з українським фольклором та закріпленою в ньому системою ціннісних орієнтацій та образів, сформованих на основі міфопоетичного світогляду. Метафори активізують уяву, викликають ланцюг асоціацій, збуджують бажання, заохочують до певних дій, що й підтверджують рядки з повісті: «А я стою серед подвір'я й по-своєму перебираю дідові слова. Переді мною, наче брама, розчиняється діброва, до мене живовидячки наближаються далекі тихі води й прихилені до них зорі. Це в таких краях, де я ще не бував. І покотилась туди моя стежина, мов клубочок.

І так мені хочеться піти в лісову далечінь, побачити з якогось незнайомого берега отих, наче зі срібла вилитих, лебедів, подивитись на їхні співучі крила, що в теплому ірію захопили весну та й принесли нам».

Серед образів природи в мовотворчості М. Стельмаха *ліс / діброва* та окремі *дерева* посідають чільне місце. Традиція оспівувати дерева сягає найдавніших часів і пов'язана з ідеєю Дерева життя. Як доводять дослідники, образ дерева протягом тривалого часу визначав модель світу в багатьох культурних традиціях [3, с. 11]. М. В. Попович, припускає, що цей образ має глибинні корені в психології сприйняття. Його універсальність пов'язана з тим, що спрямованість «угору» як напрямок росту дерева й більшості рослин – символізує життя та розвиток, а «вниз» – згасання, смерть [6, с. 55]. Цю ж думку в поетичній формі висловив І. Калинець: *Початок дерева життя – у серці, // його велінням дерево росте. У давнину слов'яни наділяли магічними властивостями окремі, переважно старі дерева та шанували ліси. У міфопоетичній свідомості слов'ян дерево, ліс і храм зближені як священні місця, де проводять релігійні обряди.*

Величним, одухотвореним і таємничим постає ліс у повісті «Гуси-лебеді летять»: «Веселі й забрехані, входимо в ліс. По ньому зараз у верховітті й низом гуляють шуми. Це, видать, очікуючи весну, гомонить душа лісу. Хоча я й дуже люблю ліс, але побоююсь його душі, вона, як розсердиться, то заведе тебе в такі нетрі, де люди не ходять, де сокира не гуляє». М. Стельмах

неодноразово підкреслює важливу роль, яку відіграє ліс у житті селян та його вплив на формування особистості. Стан природи, лісу у творі часто суголосний внутрішньому стану головного героя, що також виражає ідею взаємозв'язку людини й природи: *«Сиплеться, осипається листя, гнуться, горбляться берези, плаче й посміхається крізь сльози осінь і натрушує журбу на мою наболілу душу. Поменшав світ, померхли дні мої, а ночі так тривожать, що я прокидаюсь мокрий од сліз»; «Навіть ліси тепер втратили свою принаду, наче хтось вибрав із них привабливість і таємничу красу».*

Словесно-образними знаками національного мовомислення в автобіографічній повісті М. Стельмаха є також **антропоморфізовані образи дерев, зокрема черешні, вишні, верби, клена** та ін.: *«...опиняюся в діброві, що зверху кутається небом, а знизу туманцем. А як гарно тут блакитніє поміж кленами! А самі клени зараз такими наполоханими стали, – от-от кинуться навтіки або ще, гляди, й полетять за перелітними птахами, біля їхніх ніг схлипує й схлипує джерельце, а якась пташина розважає його»; «Тепер черешня накинула на свої плечі багряну хустку й, здавалося, теж хотіла зрушити з місця й піти кудись, у свою дорогу»; «Тут з-за хворостяних тинів привітно здоровкаються з людьми веснянкуваті вишняки, а в них то сумують, то веселіють біленькі й блакитнаві хати».* Розгортаючись у метафорах, ці образи зберігають світоглядні константи українського фольклору, пов'язані з одухотворенням природи, осмисленням її в парадигмі народного побуту. Водночас вони передають індивідуально-авторське сприйняття світу, виражають притаманний мовомисленню митця конкретно-чуттєвий зміст. Стале емоційно-оцінне забарвлення, детерміноване національно-культурними стереотипами, сформованими на основі архетипів, має в повісті М. Стельмаха **образ верби**: *«Оksamитний холоднуватий вечір ворухиться навколо нас, під колесами попискують вологі колії, шелестить і шипить листя, у долинках нам переходять дорогу клапті туману — і ніде ні лялечки, тільки зажурені верби обабіч дороги, тільки місяць і зорі вгорі».* Сформований на основі асоціювання візуального сприйняття дерева з людиною в певному психоемоційному стані, образ верби в тексті є засобом створення типового українського пейзажу, а також підтримує характерний для всієї повісті колорит легкого смутку, суголосний тому, що характеризує народну творчість та поезію Т. Шевченка.

Східні слов'яни в давнину наділяли дерево надприродною силою і вважали, що доля людини залежить від єднання її з рідною природою. Ця ідея хоч і не вербалізована в тексті, проте її реалізує **образ матері** малого Михайлика, у якому при детальному поглибленому вивченні виявляємо архетипну основу. «Мати, – зазначає К. Г. Юнг, – панівна фігура там, де відбувається магічне перевтілення й воскресіння» [8, с. 219]. Мудрість, відчуття одухотвореності природи, землі, прагнення давати життя (сіяти, садити), турбота про все живе характеризують цей образ: *«Вона перша у світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінній город і калину, вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна, і як у розквітлому соняшнику ночує оп'янілий джміль. Від неї першою я почув про калиновий міст, до якого й досі тягнуся думкою й серцем...».* Мати сформувала світоглядні засади, долучила хлопчика до традиційної української культури, прищепила любов до рідного краю, до села: *«Біля самого порога з нами вітається аж задимлена росою вишня. – Ось бачиш, сьогодні літечко торкнулось руками до ягід, і вони почали паленіти. Я дивлюсь на вишні, і в них справді то тут, то там паленіють розпухлі щічки»*

Як і мати малого Сашка із «Зачарованої Десни» О. Довженка, мати Михайлика понад усе любила землю, любила саджати, сіяти рослини та доглядати город: *«вона <...> нічого так не любила, як землю. Мати вірила: земля все знає, що говорить чи думає чоловік, вона може гніватись і бути доброю, і на самоті тихенько розмовляла з нею, довіряючи свої радощі, болі й просячи, щоб вона родила на долю всякого: і роботящого, і ледащого».* У такому ставленні до землі проступає архаїчний світогляд східних слов'ян, відголоски культу Богині-Матері. Варіантами Богині-Матері в язичницькій Русі були **Мати-Земля, Мати-Природа**, пов'язані із хтонічним культом матріархальних релігій. За тривалий час існування метафоричної моделі *жінка, мати* → *земля* зв'язок її з язичницькою культурою ослаб, але не зникла глибока повага

українців до землі. Традиційні для української літератури епітети *свята, священна, праведна* тепер не асоціюються з культом Богині-Матері, проте засвідчують пошанування землі народом. Імовірно, що її винятково важливе значення в житті споконвічних хліборобів, якими є українці, визначило продуктивність цієї метафоричної моделі в художній літературі. С. Я. Єрмоленко наголошує, що через персоніфікований образ землі «виявляється філософія українського вітаїзму» [2, с. 248].

Земля в автобіографічній повісті М. Стельмаха традиційно постає як семантичний поліконденсат, у якому всі значення злиті. Це одночасно й Батьківщина, і планета, і природа, і ґрунт. Антропоморфний образ землі, а також інших природних об'єктів реалізовано за допомогою дієслів чи віддієслівних іменників відповідної семантики: *«Казка вкладає в мої уста оте слово, до якого дослуховуються земля і вода, птиця в небі й саме небо»; «— От і принесли нам лебеді на крилах життя, — говорить до неба і землі мій дід Дем'ян»; «З дерева зірвалася грушка, застрибала по гіллі, упала на кореневище, і знову благословенна тиша, і повів прив'ялих чорнобривців, і подих чи зітхання землі».*

В антропоморфних метафорах проступають народний анімізм, язичницька ритуальність, антична мудра наївність, народнопоетична містика. Люди, намагаючись пізнати світ та убезпечити своє існування в ньому, аналогізували різноманітні прояви природи із власним життям, несвідомо переносили на предмети і явища довкілля свої відчуття, одухотворювали весь навколишній світ. *Житло, господарські споруди, хатні начиння* тощо розглядали не тільки в утилітарно-прагматичному аспекті, а й як елементи обрядово-ритуальної практики, яка була важливим каналом передавання інформації від покоління до покоління. У їх концептуалізації визначальну роль відіграла антропоморфна метафора як базовий регулятив пізнавальної діяльності та народнопоетичної творчості. Традиція оживлювати предметний світ збереглася і в сучасній художній літературі. В автобіографічній повісті М. Стельмаха одухотвореними постають *вітряки*. Ці борошномельні споруди тривалий час забезпечували перероблення зерна, були невід'ємною частиною краєвиду українського села, визначали його архітектурний вигляд. Біля них часто збиралася сільська громада, улаштовувала забави молодь. Українці, споконвічні хлібороби, шанобливо ставилися до вітряків, що й засвідчують рядки з повісті: *«Я й досі завжди з хвилюванням входжу в передосінню золотисту втому полів, я й досі не можу спокійно дивитися на останні, сизі від негоди, вітряки, на ці добрі душі українського степу, що віками вписували в сторінки хмар і неба нелегкий літопис хліборобської долі».*

Мені іноді здається, що я теж схожий на вітряка, який основою, хрестовиною тримається чорної, репаної землі, а крилами жадає неба...». Автор виходить за межі традиційного опису сільського пейзажу й переходить до авторефлексії, акцентуючи своє укорінення в народній культурі та прагнення розвитку.

Відголоски міфопоетичного світогляду, зафіксованого в архетипах, наявні в багатьох образах автобіографічної повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Виявляються вони в зображенні *часових понять*, зокрема, *вечора* («до землі вже прихилився зоряний вечір»; «оксамитний холоднуватий вечір ворухиться навколо нас»), *місяців* («На човнику й веслі від нас від'їхав травень. Він прихопив із собою сині дощі, зелений шум та солов'їний спів, і в село, через тини, заглянуло літо»), *пір року* («уявляю собі, як десь неподалік у квітчастій, кинутій на плечі, хустці широко бредє туманом літо»; «плаче й посміхається крізь сльози осінь») тощо, а також *річки* («дитячий схлип річечки»); *різних рослин* («я розгортаю його й бачу ніжну, ще зачохлену голівку підсніжника. Це він відхукав дірочку в снігу й потягнувся до сонця»; «все з кимсь переморгувалася тендітна віяста метлиця»); *птахів* («лебеді принесли на своїх крилах весну й життя»).

Висновки. У тексті архетипи знаходять переважно метафоричне вираження, засвідчуючи взаємодію народнопоетичного й індивідуально-авторського складників. Архетипні метафори визначають концептуалізацію дійсності в національно специфічному руслі, оскільки пов'язані з системою ціннісних орієнтацій українського народу. У тексті метафори виконують численні

функції, найпоказовіші з яких – активізація уваги читача, збудження асоціацій, зацікавлення, а також підтримування етноспецифічної картини світу.

Список використаних джерел:

1. Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры / Ф. Р. Анкерсмит ; пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – Москва : Прогресс–Традиция, 2003. – 496 с.
2. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури : монографія / С. Я. Єрмоленко. – Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі / [упорядкув., передм. та пер. М. Москаленка]. – Київ : Дніпро, 1988. – 293 с.
4. Ільницький М. На перехрестях віку : у 3 кн. Кн. I / М. Ільницький. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 838 с.
5. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина – 4-е изд. – Москва : КомКнига, 2007. – 272 с.
6. Попович М. В. Мировоззрение древних славян / М. В. Попович. – Київ : Наук. думка, 1985. – 167 с.
7. Почепцов Г. Методы создания/разрушения чужого мнения и картины мира [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Media Sapiens : [Електрон. медіапроект] / ред.: Д. Дуцик, М. Дорош, М. Дачковська, Т. Гордієнко; ГО «Детектор медіа». – Електрон. дані і програми. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/141197812metody_sozdaniya_razrusheniya_chuzhogo_mneniya_i_kartiny_mira/ (дата звернення: 02.05.2017). – Назва з екрана.
8. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг. – Киев : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
9. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Архетип и символ. – Москва : Ренессанс, 1991. – С. 92–128.
10. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К. Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. : трактаты, статьи, эссе. – Москва : Изд-во МГУ, 1987. – С. 214–231.
11. Юнг К. Г. Понятие коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Аналитическая психология. Прошлое и настоящее. – Москва : Мартис, 1995. – С. 71–79.

Larysa Kravets

ARCHETYPES METAPHORS IN THE LANGUAGE OF MYKHAYLO STELMAKH

Abstract. *The article describes archetypal metaphors and analyzes the specific features of their realization in the language of M. Stelmakh. The role of archetypal metaphors in text is defined. Artistic metaphors have been considered that emerged on the basis of archetypal ones. It has been proven that archetypal metaphors are a characteristic feature of the artist's language construction efforts.*

Key words: *archetype, metaphor, concept, archetypal metaphor, individual authorial metaphor, anthropomorphization.*

Лариса Кравец

АРХЕТИПИЧНІ МЕТАФОРИ В ТВОРЧЕСТВІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Анотація. *В статті розглянуті архетипичні метафори і проаналізована специфіка їх реалізації в прозі М. Стельмаха. Визначено роль архетипичних метафор в тексті. Розглянуті художественні метафори, що виникли на основі архетипних. Доведено, що архетипичні метафори є характерним признаком творчості письменника.*

Ключові слова: *архетип, метафора, концепт, архетипична метафора, індивідуально-авторська метафора, антропоморфізація.*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМЕНІ М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ**

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха**

**До 105-річного ювілею
від дня народження Михайла Стельмаха**

***Михайло Стельмах у новітніх
парадигмах наукового знання***

Збірник наукових праць

Вінниця – 2017

**Друкується за рішенням Вченої Ради
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 21 від 29 червня 2017 р.)**

**Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання : зб. матеріалів
Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника / гол. ред.
О. М. Куцевол [та ін.]. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. – 287 с.**

У збірнику вміщено матеріали доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання», яка відбулась 25–26 травня 2017 р. на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха (м. Вінниця, вул. Острозького, 32).

У виданні знайшли відображення актуальні питання вивчення й популяризація творчого спадку М. Стельмаха в аспекті дослідження його стилістики, художньої майстерності, ідейно-естетичних засад епічної, ліричної та драматичної творчості; визначення внеску дослідника у вітчизняну фольклористику.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Куцевол О. М., доктор педагогічних наук, професор (головний редактор);
Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (заступник головного редактора);
Голуб Н. Б., доктор педагогічних наук, професор;
Дмитренко М. К., доктор філологічних наук, професор,
Жила С. О., доктор педагогічних наук, професор;
Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор;
Кравець Л. В., доктор філологічних наук, професор;
Мацько В. П., доктор філологічних наук, професор;
Токмань Г. Л., доктор педагогічних наук, професор;
Петрович О. Б., кандидат педагогічних наук, асистент (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Єременко Олена Володимирівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та компаративістики, директор інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ);

Семеног Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Сумського державного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми);

Хом'як Іван Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Острозької академії (м. Острог).

ISBN &&&&&

© Автори статей, 2017
© Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, 2017

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Голуб Ніна.</i> Лінгводидактичний потенціал творів Михайла Стельмаха.....	6
<i>Дмитренко Микола.</i> Михайло Стельмах – збирач і дослідник українського фольклору ...	11
<i>Колошук Надія.</i> Автобіографічні повісті Михайла Стельмаха: нефікційна чи «лірична» проза?	15
<i>Кравець Лариса.</i> Архетип метафори в мовотворчості Михайла Стельмаха	25
<i>Мацько Віталій.</i> Особливості вивчення творчості Михайла Стельмаха в школі	31
<i>Ткач Людмила.</i> Стельмахове Поділля в українській лексикографії (на матеріалі «Словника української мови» 1970–1980 рр.).....	37
<i>Харлан Ольга.</i> Геопоетика Поділля в малій прозі Михайла Стельмаха.....	47

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОЇ ПОСТАТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА В ІСТОРИЧНИХ ТА ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ

<i>Гальчак Сергій.</i> Не цурався Великої Рідні.....	52
<i>Кіраль Сидір.</i> «Після такої книги вже неправильно писати, що Шолохов один у радянській літературі» (епістолярні контакти Михайла Стельмаха з литовцем Альпасом Ліпсзонісом).....	55
<i>Мицінська Тамара.</i> Діалог у листуванні Михайла Стельмаха й Микити Годованця 50-х та 60-х років ХХ ст.	75

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

<i>Романишина Наталя.</i> Повість Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» як «текст» життя автора.....	79
<i>Ромащенко Людмила.</i> Михайло Стельмах і Йонас Авіжюс: точки дотику	85
<i>Токмань Ганна.</i> Екзистенціально-діалогічна інтерпретація художнього тексту	92
<i>Франчук Марина.</i> Особливості метафори у віршах для дітей Михайла Стельмаха	100

ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

<i>Беценко Тетяна.</i> Народнопісенна основа мовотворчості Михайла Стельмаха (до проблеми про значення ідіостилю письменника в історії національної мовнокультурної думки)...	105
<i>Богатько Валентина.</i> Функційно-граматичні та семантичні параметри неповних структур з еліпсованими головними членами (на матеріалі прозових творів Михайла Стельмаха)	112
<i>Врублевська Тетяна.</i> Номінації страв та напоїв України в прозі Михайла Стельмаха	116
<i>Громко Тетяна.</i> Географічна лексика в збірці оповідань Михайла Стельмаха «Березовий сік».....	120
<i>Іваницька Ніна.</i> Ускладнення структури номінацій денотатів частками (на матеріалі прози Михайла Стельмаха).....	126
<i>Коваль Людмила, Тименюк Віталій.</i> Формально-синтаксичні параметри головного	

компонента безособових речень у творах Михайла Стельмаха.....	132
<i>Лебедь Юлія.</i> Кількаслівна дієслівна номінація як параметр ідіостилю Михайла Стельмаха	136
<i>Мацько Любов, Мацько Оксана.</i> Лінгвокультурологічний аналіз мовообразів роману Михайла Панасовича Стельмаха «Правда і кривда».....	139
<i>Павликівська Наталія.</i> Пропріальна лексика в романі «Чотири броди» Михайла Стельмаха	148
<i>Прокончук Людмила.</i> Функційні вияви складнопідрядних порівняльних речень у художній прозі Михайла Стельмаха.....	152
<i>Ткаченко Тетяна.</i> Стилістична виразність демінутивних утворень у прозі Михайла Стельмаха	156

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА В СЕРЕДНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛІ

<i>Бабійчук Тамара.</i> Виховання любов'ю: твори Михайла Стельмаха в позанавчальній роботі педагогічного коледжу.....	160
<i>Башманівська Любов.</i> Семантико-культурологічний зміст концептів «родина», «рідня», «рід» у контексті родинного виховання (за повістю Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять»).....	164
<i>Войтюк Людмила.</i> Методика вивчення оповідання Михайла Стельмаха «Березовий сік» на уроці позакласного читання у 8 класі.....	168
<i>Галаєвська Людмила.</i> До проблеми формування діалогічного мовлення на основі прозових творів Михайла Стельмаха.....	173
<i>Куцевол Ольга.</i> Використання поетичної Стельмахіани в процесі шкільної літературної освіти.....	177
<i>Ладоня Катерина.</i> Використання творів Михайла Стельмаха в процесі формування пунктуаційної компетентності учнів 8–9 класів.....	188
<i>Логвіненко Наталія.</i> Дослідження фольклорних джерел як основи самобутнього світу творчості Михайла Стельмаха.....	192
<i>Немировська Наталія.</i> Використання блогодидактики в контексті вивчення життєтворчості Михайла Стельмаха.....	199
<i>Новосолова Валентина.</i> Художня спадщина Михайла Стельмаха як засіб формування духовно-світоглядних цінностей учнів на уроках української мови	205
<i>Петрович Ольга.</i> Літературні вечори як форма літературно-краєзнавчої позакласної роботи.....	209
<i>Пойда Оксана.</i> Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха.....	217
<i>Скидан Вікторія.</i> Формування креативних здібностей семикласників під час вивчення життєвого й творчого шляху Михайла Стельмаха.....	224
<i>Скриннік Наталія.</i> Особливості навчання української літератури учнів 5–6 класів засобами хмаро орієнтованого навчального середовища.....	230
<i>Ярмолюк Алла.</i> Спостереження над мовою прози Михайла Стельмаха під час вивчення складного речення.....	236
<i>Яценко Таміла.</i> Вивчення творчості М. Стельмаха у контексті цінностей родинних виховних традицій.....	241

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА, ЛІНГВІСТИКИ ТА МЕТОДИК НАВЧАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Мельникова Руслана.</i> Формування мовленнєвої компетентності учнів основної школи на уроках української мови в процесі навчання розділу «Морфологія» (на матеріалі прикметника)	246
<i>Мельник Оксана.</i> Багатокомпонентні ергоніми Вінниччини: лексико-семантичний аспект	250
<i>Онищенко Олександр.</i> Використання нефікційної прози на уроках української літератури	254
<i>Сазонова Олена, Юрченко Вадим.</i> Антиколоніальні мотиви у романі «Честь» Михайла Могилянського	258
<i>Сеник Тетяна.</i> Комунікативний потенціал фразеологізмів у формуванні міжкультурної та комунікативної компетентності студентів-іноземців	263
<i>Стадній Алла, Зозуля Ірина.</i> Вивчення технічних термінів на уроках української мови як іноземної.....	268
<i>Тименко Валентина.</i> Новітні підходи до вивчення української літератури: ноосферна педагогіка.....	273
<i>Фасоля Анатолій.</i> Читацька компетентність: проблеми формування й оцінювання.....	277

Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання»
(Вінниця, 25–26 травня 2017 р.)